

*В. М. Шахрай,
канд. пед. наук*

*V.M. Shakhrai,
Candidate of Pedagog. Sci.*

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Abstract. The author elucidates the essence of the public competence of a person on the basis of the consideration of this problem by domestic and foreign researchers and analyzes the state of forming the competence of young citizens in Ukraine.

Сучасне суспільство для повноцінного свого функціонування потребує соціальної адекватності своїх членів, які достатньою мірою орієнтуються в суспільних процесах і можуть усвідомлено визначати в них власне місце та діяти з користю як для суспільства, так і для себе. Орієнтація лише на власний успіх без спрямування на певні досягнення всієї соціальної спільноти в часи надто зрослої взаємозалежності індивідів, соціальних груп у суспільстві не може визнаватися доцільною і правильною.

Тому надто важливою проблемою сучасного суспільного розвитку є соціальна компетентність особистості як здатність індивіда діяти в соціальному просторі загалом і в конкретних соціальних ситуаціях зокрема найбільш виважено та результативно. Соціальна компетентність є багатогранною характеристикою особистості, що проявляється насамперед у якості виконання своєї соціальної ролі (громадянина, працівника, сім'янина, батька тощо).

У сучасний період функціонування українського суспільства, коли розробляються різні моделі його розвитку, надзвичайно важливим є повноцінне виконання індивідами ролі громадянина, активне включення їх у суспільно-громадські процеси.

Проблема становлення демократичного, громадянського суспільства вимагає розгляду питання, а якими ж мають бути знання та вміння громадян для утвердження такого типу суспільства та успішної самореалізації в ньому, тобто питання громадянської культури та громадянської компетентності.

Формування громадянської культури і якісного її рівня – громадянської компетентності – є аспектом розгляду в багатьох сучасних дослідженнях із соціології, політології, педагогіки, психології. У них розглядається питання значущості становлення громадянської культури та громадянської компетентності в сучасних умовах розвитку пострадянського суспільства, в умовах руху до громадянського суспільства, висвітлюються погляди на сутність та структуру громадянської компетентності, розглядаються засоби та шляхи її формування. Ця проблема порушується в працях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, зокрема в працях Г. Алмонда, С. Верби, Р. Даля, Ю. Підлісної, В. Степаненка та ін.

У даній статті ми ставимо завдання уточнити сутність громадянської компетентності особистості та проаналізувати стан її сформованості у молодих громадян України (на прикладі Білоцерківського регіону).

Термін „компетентність“ є похідним від слова „компетентний“. Слово „компетентний“ (лат. *competens, competentis* – відповідний, здібний; чи *com- pete* – досягаю, відповідаю, підходжу) – знаючий, тямущий у певній галузі; той, хто може і має право відповідно до своїх знань і повноважень робити чи вирішувати щось, міркувати про щось.

Компетентність – рівень знань, навичок, досвіду суб'єкта в тій чи іншій галузі, що відповідає об'єктивним вимогам для реалізації сукупності встановлених повноважень (прав і обов'язків) суб'єкта, які визначаються формально (законами, іншими нормативними актами, інструкціями) чи неформально (традиції, звичаї, домовленості).

Як зазначає Ю. Підлісна, в широкому розумінні громадянська компетентність виступає як різновид соціальної компетентності, як функція громадянського суспільства, що генерує ґрунт для ефективної і успішної діяльності особистості, соціальних груп і всього суспільства в цілому. У вузькому смислі громадянська компетентність виступає як параметр діяльності особистості, що соціалізована під впливом громадянських цінностей, норм і правил, і який відображається в наявності знань, навичок і вмінь стосовно політичної сфери [15, с. 8–9].

Ряд дослідників стверджує, що громадянська компетентність є кваліфікаційною характеристикою власника статусу „громадянин“. Німецький дослідник Г. Мюнклер пропонує розрізняти, з одного боку, статус громадянина, а з іншого – певні якості і кваліфікаційні характеристики власників цього статусу, їх інтерес до примноження не лише особистого, але й суспільного добробуту, тобто орієнтацію на суспільне благо чи вияв почуття солідарності, що свідчать про готовність до вчинків, дій, зусиль, за

які або взагалі не передбачається ніяка матеріальна компенсація, або така, що є лише незначною [12].

Виникнення громадянської компетентності як соціального явища безпосередньо пов'язано з переходом від традиційного до зрілого громадянського суспільства і з процесом громадянської соціалізації. У XVII–XVIII ст. про-світителями Руссо, Вольтером, Локком та ін. активно обговорювалася книга Т. Гоббса „Про громадянина“. Для громадянського суспільства, вважали вони, потрібний розвинутий, з високою самосвідомістю, самостійний громадянин, який відстоює як свої індивідуальні, так і суспільні інтереси.

Відомий американський політолог Р. Даль стверджує, що для того, щоб демократія виявилася життєздатною політичною моделлю, необхідний певний рівень політичної компетентності громадян [6]. Російський дослідник Є. Прохоров також зазначає, що вирішальною умовою нормального функціонування демократії є компетентний і активний „адекватний громадянин“. „Адекватність“ громадянина насамперед виявляється в самоідентифікації, в розумінні свого місця в суспільстві і відповідних цьому потреб, поряд і у зв'язку з усвідомленням своєї соціальної ідентичності з іншими громадянами [16].

Світовий досвід становлення, формування і розвитку громадянської компетентності складався в основному там, де культивувався демократизм як головна ознака і параметр соціальних відносин і принцип діяльності соціалізованої особистості. Основним фактором становлення, формування і розвитку громадянської компетентності як соціального явища виступає громадянське суспільство, характер і стан його зрілості, модель його взаємодії з державою в певних національно-державних умовах [15, с.14].

Г. Мюнклер зазначає, що в останній період предметом численних дискусій серед західних дослідників стали, зокрема, питання: „Чи можна підтримувати довгострокову стабільність демократичної політичної системи, не спираючись на певний рівень когнітивної і габітуально-моральної компетентності її громадян? Чи збережеться заснована на принципах свободи політична система в разі відмови від кваліфікаційних вимог до громадян, адже це може призвести до утвердження політично неконтрольованих еліт, які де-факто візьмуть усю владу в свої руки?“ [12].

Особливо актуальною є ця проблема для посттоталітарних країн, що зумовлено нерозвиненістю в них громадянського суспільства. В. Степаненко наголошує, що громадянське суспільство в Україні не просто потрібне, його конче не вистачає. І для цього вкрай важливою є проблема акторів, носіїв етосу громадянського суспільства. Тому нарощування критичної ма-

си соціально небайдужих, патріотично налаштованих і політично компетентних громадян, які здатні і повинні брати участь у суспільному житті країни та контролювати владні інституції, – це питання, від вирішення якого залежить успішність соціально-політичної, культурної та економічної трансформації посткомуністичного суспільства [18, с. 337–339]. Такий підхід спостерігаємо і в інших дослідженнях. Наприклад, Ю. Підлісна стверджує, що сучасний розвиток російського суспільства не мислиться без розвинутого і зрілого громадянського потенціалу, без формування громадянськи відповідальної і компетентної особистості, яке відбувається паралельно з демократизацією суспільного життя і становленням інститутів громадянського суспільства [15, с. 10].

З такими думками солідаризується також О. Галкін, вказуючи на те, що лише усвідомлення громадянами спільності групових інтересів, своєї ідентичності з іншими індивідами, які мають аналогічні соціальні ознаки, готовність в тій чи іншій формі підтримувати відповідну спільність і, в кінцевому рахунку, активно відстоювати групові інтереси, розглядаючи їх як вираження своїх власних, наповнюють інститути громадянського суспільства необхідною для них життєвою силою [3].

Отже, можемо зробити висновок, що проблема формування, становлення громадянської компетентності є життєво важливою для утвердження громадянського суспільства. Щодо тлумачення сутності громадянської компетентності, то ми можемо бачити різні підходи. Її визначають як феномен і сукупність властивостей індивіда, що соціалізований під впливом громадянського суспільства. При цьому громадянська компетентність виступає у вигляді соціокультурних, ціннісно-ментальних, власне професійних, морально-етичних і інших знань, навичок та вмій, що мотивують індивідуальну і групову активність особистості [15, с. 9]. Громадянську компетентність особистості також трактують як сукупність готовності і здібностей, що дозволяють їй активно, відповідально і ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав та обов'язків у демократичному суспільстві, застосовувати свої знання і вміння на практиці [14]. Г. Мюнклер пропонує громадянську компетентність розуміти як сукупність кваліфікаційних передумов як для того, щоб реалізувати права, так і для того, щоб виконувати обов'язки, зумовлені статусом громадянина [12]. Також у дослідженнях говориться про те, що предметом громадянської компетенції і головним критерієм оцінки її якості є ступінь повноцінної участі індивіда в суспільному житті [15, с. 12].

Поняття громадянської компетентності для глибшої його конкретизації

слід, на нашу думку, розглянути у співвіднесенні з поняттям політичної культури.

„Ідеальну“ типологію політичних культур розробили на поч. 60-х рр. ХХ ст. Г. Алмонд і С. Верба. За характером політичної участі і поведінки людей в їхніх працях виділяються такі основні типи політичних культур: „приходська“ („патріархальна“), „підданська“ і „partiципантна“ (підвид – „громадянська“) культури. „Приходський“ („патріархальний“) тип політичної культури характеризується повною відсутністю у населення знань про політику і політичну систему, повним відривом від неї. „Підданському“ типу політичної культури властива „пасивна політична поведінка“, виключна орієнтація на панівні цінності за досить слабого їх осмислення. Підданий добре розуміє державну владу і вміє ефективно (для системи) підкорятися їй. У всьому останньому він пасивний. Для партиципантного (від лат. „participation“ – участь) типу політичної культури є характерною активна участь індивідів в політичному житті, їх вплив на процеси прийняття рішень, вміла артикуляція власних інтересів. При цьому вони виконують і з повагою ставляться до уже прийнятих рішень. Цей тип кваліфікується і як „раціонально-активістський“. На думку Г. Алмонда та С. Верби, в чистому вигляді ці типи політичних культур в сучасному світі практично не існують.

Особливий різновид політичної культури становить виділена Алмондом і Вербою т. зв. „громадянська“ культура. У рамках громадянської культури індивід не обов'язково буває раціональним, активним громадянином. Тип його активності – більш змішаний і пом'якшений. Це дозволяє індивіду поєднувати певну частку компетентності, включеності і активності з пасивністю і невключеністю. Живучи в громадянській культурі, звичайна людина більшою мірою, ніж в іншій ситуації, схильна підтримувати на високому і постійному рівні політичні зв'язки, входити в якусь організацію і брати участь у неформальних політичних дискусіях. Ці види діяльності самі по собі не вказують на активну участь у суспільному процесі прийняття рішень, але вони роблять таку участь більш вірогідною. Вони готують індивіда до вторгнення в політичне середовище, в якому включення і участь громадянина стають більшою мірою реалізованими [1]. Такий громадянин відчуває потребу в розумінні, прозорості процесів, що відбуваються, щоб у разі необхідності втрутитися в події, а потім знову згорнути свою активність, коли привід, що викликав її, з часом утратить свою актуальність [12].

Отже, порівнюючи поняття громадянської компетентності і політичної (громадянської) культури, ми доходимо висновку, що громадянська

компетентність – це якісний рівень громадянської культури особистості, який виявляється в здатності та готовності індивіда до адекватної участі в суспільно-громадських процесах. Цей рівень характеризується наявністю знань про суспільні явища, сутність та тенденції суспільного розвитку, ефективними способами набуття таких знань та їх поповнення, ціннісно-моральною позицією індивіда, вміннями реалізовувати свої права та обов'язки в конкретних соціальних ситуаціях. Громадянська компетентність характеризується балансом активного включення в суспільно-громадські процеси в період посилення їх значущості у житті як окремих громадян, так і в житті всього суспільства (громади) та певною часткою пасивності при відносній неактуальності таких процесів. Це такий рівень громадянської культури, який відзначається спрямуванням до згоди, консенсусу, толерантності, прагненням не лише давати оцінку суспільним явищам, але і здійснювати посильні дії щодо їх удосконалення, сприйняттям соціального світу більшою мірою раціональними, ніж афективно-почуттєвими способами (хоча позитивна емоційно-почуттєва складова є важливою в громадянській компетентності особистості).

У сучасних умовах найбільше уваги формуванню громадянської компетентності приділяють у США і країнах Європи. Там розробляються способи управління громадянською соціалізацією, засоби регулювання і реалізації громадянської компетентності, курси громадянської освіти і виховання, формуються відповідні інститути. Результативність процесу формування соціально активних і компетентних громадян є загально визнаним показником рівня розвитку суспільства, його цивілізованості.

Ця проблема порушується зараз і в Україні. На необхідність формування громадянської компетентності наголошується у постанові Президії АПН України „Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності“, в якій ставляться завдання виховувати в особистості громадянськи важливі вміння та навички [9, с. 6].

Суспільство має особливо турбувати питання громадянської компетентності молоді. Молодь як сукупність особистостей, що розвиваються, – це найбільш динамічна, енергійна і критично мисляча частина суспільства. Усе більш актуальним і необхідним постає завдання держави, суспільства виховати таку молодь, яка може поєднати турботу про свою долю з відповідальністю за розвиток країни, забезпечити активну особисту участь молодих громадян у суспільних справах. Серед дослідників, які вивчають сучасний стан громадянської культури та громадянської компетентності молоді, можна назвати О. Безрукову, Р. Геру, Л. Снігур та ін. [2; 4; 7; 17]. У

цьому плані заслуговують на увагу думки одного з найвидатніших вітчизняних педагогів В. Сухомлинського про те, що у молоді слід розвивати громадянські почуття, які підносять людину, утверджують у ній громадянську свідомість, честь, гордість [19].

У якій ж частини молоді сформована громадянська компетентність? Для відповіді на ці запитання нами було організоване (на базі Білоцерківського регіону) анкетне опитування, яке охопило 1250 осіб віком від 15 до 35 років (432 старшокласники, 423 студенти та 395 молодих людей, які працюють). Звичайно, ця проблема потребує багатогранного дослідження. Анкетні відповіді можуть виявити лише тенденції у становленні громадянської компетентності молоді.

Важливим показником громадянської компетентності є вміння оцінити себе як суб'єкта громадського життя, рівень включеності в нього, результативність цього процесу. Ми запропонували нашим респондентам дати собі відповідну оцінку, сформулювавши запитання: „Як Ви виконуєте обов'язок громадянина?“ (варіанти: „дуже добре“; „добре“; „посередньо“; „погано“; „дуже погано“). Відповідями були в основному „добре“, зрідка – „посередньо“. Такі відповіді можуть говорити про певну необ'єктивність в оцінках, які ставлять собі молоді люди. Це породжено недостатнім рівнем їхньої громадянської свідомості, що підтверджують відповіді на запитання: „Чи відчуваєте Ви свою відповідальність за стан українського суспільства?“, яке дало такі результати: „певною мірою“ – 60%, „так“ – 25%, „ні“ – 15%. Отже, бачимо певні розбіжності в „добрих“ оцінках, які поставили собі респонденти як громадянам України, та ступенем відчуття відповідальності за справи українського суспільства.

Суттєвим елементом громадянської компетентності є емоційно-почуттєва складова (у своїй позитивній спрямованості), яка відображає почуття, настрої стосовно об'єктів громадського життя, зокрема символів держави. На запитання: „Що Ви відчуваєте, коли звучить Гімн України?“ (варіанти: „гордість за країну“; „радість від того, що я є громадянином цієї країни“; „нічого не відчуваю“; „відчуваю негативні емоції“; „Ваш варіант“) більшість респондентів відповіли: „гордість за країну“; „радість від того, що я є громадянином цієї країни“. Досить мала частка виявилася тих, „хто нічого не відчуває“ (близько 10%). Такі відповіді свідчать про наявність стійких позитивних емоцій, почуттів у ставленні до державних символів, що є суттєвою основою для розвитку громадянської компетентності молоді.

Емоційно-почуттєвий компонент громадянської культури також можна характеризувати і ступенем зацікавленості суспільним життям. На

з'ясування цього аспекту було спрямовано ряд запитань, зокрема: „Якою мірою Ви цікавитеся подіями, що відбуваються в Україні?“, що дало такі результати: „постійно слідкую за подіями та обговорюю їх з друзями, членами сім'ї та ін.“ – 20%; „слідкую періодично“ – 45%; „інколи беру до уваги“ – 20%; „вони мене не цікавлять“ – 15%. Серед теле- та радіопередач, що висвітлюють проблеми українського суспільства, респонденти виділили такі: новини на „5 каналі“, на каналі „1+1“, „5 копійок“, „Свобода слова“. На запитання „Яка подія останнього півроку вплинула на Вас як громадянина найбільше?“ переважна більшість респондентів назвала дострокові вибори до Верховної Ради (хоча й траплялися відповіді на зразок – вибір України на проведення „Євро-2012“; будівництво в м. Білій Церкві сталепрокатного заводу; трагедія під Львовом та ін.).

Найвагомішим елементом громадянської компетентності є діяльнісний, що виражається, насамперед, в електоральній активності, яка у молоді Білоцерківського регіону (згідно з відповідями) є досить високою. На запитання: „Чи завжди Ви берете (збираєтесь брати) участь у виборах?“ відповіді: „так“ – 95%; „ні“ – 5% (хоча участь молодих людей у дострокових виборах до Верховної Ради не зовсім підтверджує ці дані).

Як же респонденти формують своє ставлення до політика, на чому воно ґрунтується? На запитання „Що Ви визначаєте за головне у діяльності політика?“ були отримані відповіді: „організаторські здібності“ – 50%; „моральна позиція“ – 24%; „ораторські здібності“ – 26%; „приємна зовнішність“ – 0%. Запитання „За якого політика Ви проголосуєте найперше?“ поділило учасників опитування на дві приблизно однакові групи: тих, які проголосують за того політика, який пообіцяє вирішити найголовніші проблеми, і тих, що проголосують за того, котрий закликає до спільної праці задля зміни ситуації на краще. Як бачимо, роль гарно оформлених обіцянок у політичному виборі є досить значною. Пропозиція визначити своє ставлення до політика в ситуації, коли той політик, за якого проголосувала молода людина, діє після виборів не так, як би хотілося респонденту, дала такі результати: „спробую розібратися в логіці його дій“ – 25%; „засуджую його та перестаю йому довіряти“ – 60%; „звинувачую себе у неправильному виборі“ – 10%; „буду підтримувати його за будь-яких умов“ – 5%. Отже, переважає емоційний підхід у ставленні до конкретної соціально-політичної ситуації.

Таке наше припущення підтверджують відповіді на запитання „Програму якої партії Ви підтримуєте? Що в ній Вам подобається?“. Половина респондентів взагалі не відповіла на це запитання, половина назвала БЮТ, „Наша Україна – Народну самооборону“, Партію регіонів

(причому вибір БЮТ був переважним), але майже не було названо жодного положення з програмних документів.

Зважаючи на те, що проблема форми виборчої системи досить часто порушується в засобах масової інформації, до неї часто звертаються політики, ми поставили запитання „Яка виборча система, на Вашу думку, для України є найкращою?“ і отримали приблизно однакову кількість відповідей на три варіанти: „мажоритарна (один депутат від виборчого округу)“; „пропорційна“; „змішана“. Те, що респонденти мають не досить чітке уявлення про ці системи, свідчать відповіді на запитання „Поясніть, чому вибрана Вами виборча система є найкращою?“. У цьому випадку ми не отримали відповіді від більшості респондентів.

Становлення громадянського суспільства значною мірою залежить від уміння громадян контролювати владу, впливати на неї. На запитання „Як, на Вашу думку, громадськість повинна контролювати владу?“ ми отримали такі відповіді: „через вибори,“ – 77%; „участю у громадських організаціях“ – 2%; „участю у політичних партіях“ – 1%; „участю у мітингах“ – 20%; „Ваш варіант“ – 0%.

У громадянському суспільстві реалізується політична, економічна, соціальна, культурна та інша автономність громадян, їхні законні права і свободи як суверенних суб'єктів соціальних відносин. При цьому самореалізація може відбуватись у вигляді індивідуальних акцій кожного окремо, але найбільш ефективно вона проходить у рамках добровільно („знизу“) створюваних організацій, різноманітних соціальних інститутів громадянського суспільства [16]. Тому ряд запитань стосувався з'ясування ставлення молоді до політичних партій та громадських організацій.

На запитання „Яка, на Вашу думку, основна роль політичних партій у суспільстві? Яка, на Вашу думку, основна роль громадських організацій у суспільстві?“ отримані відповіді були на зразок: „ніякої“, „працювати на благо суспільства“. Їх можна пояснити, зокрема, тим, що у молоді немає досвіду практичної участі в політичних партіях чи громадських організаціях і спілкування з ними з приводу вирішення певних проблем (а, можливо, ці відповіді є результатом негативного досвіду), бо ж на запитання, чи є вони членами партій чи громадських організацій, майже всі респонденти відповіли: „Ні“.

Також майже суцільні негативні відповіді ми отримали на запитання „Чи прагнете Ви стати членом партії?“, хоча на наступне запитання: „Чи прагнете Ви стати членом громадської організації?“ – третина опитуваних відповіла позитивно.

Таке реагування на запитання можна трактувати як майже повну недовіру до політичних партій, незрозуміння сутності їхньої діяльності та політичну пасивність. Разом з тим бажання брати участь у роботі громадських організацій у майбутньому говорить про певний активістський потенціал. Це підтверджують відповіді на запитання: „Чи готові Ви захищати свої громадянські права?“, на яке переважна більшість респондентів відповіла „так“. На запитання „Яким чином Ви готові захищати свої громадянські права?“ (варіанти: „участю в мітингах“; „участю в страйках“; „участю в пікетах“; „участю в референдумах“; „Ваш варіант“) більшість відповідей була: „участю в референдумах“ та „участю в мітингах“. Зміст відповідей ми можемо пояснити організацією референдумів у Білій Церкві з приводу будівництва сталепрокатного заводу, в яких багато молодих людей взяли участь, а також прихильністю молоді до більш „мирних“ засобів захисту своїх прав.

Про сформованість громадянської компетентності молоді свідчить також їхня обізнаність про партії, які пройшли у Верховну Раду за результатами дострокових виборів, бо ж це дасть можливість стежити за їх діяльністю та давати їм об'єктивну оцінку. На жаль, досить мала кількість респондентів змогла вірно назвати всі п'ять політичних сил, що увійшли до складу Верховної Ради 6-го скликання. Це може бути показником досить низького інтересу до справ суспільства, хоча більшість опитаних заявила, що вони значною мірою цікавляться суспільними проблемами. Ще більш невтішним є той факт, що переважною більшістю респондентів не були вірно названі партії, які входять у міську раду м. Білої Церкви або взагалі не названі з коментарями на зразок „ніякого уявлення“. Як же можна буде робити наступний вибір, аналізувати попередню діяльність, про що говорять респонденти, коли навіть не знаєш, чію діяльність аналізувати (а вже ж минуло майже 2 роки діяльності нинішнього складу міської ради)! Переважна частина науковців наголошують на тому, що громадянськість формується насамперед на місцевому рівні, із вміння оцінювати роботу посадових осіб, із вміння їх контролювати, із вміння розвивати власну активність та зацікавленість справами громади. Наприклад, Г. Мюнклер стверджує, що якщо громадянська культура буде формуватися і міцніти на комунальному рівні, то можна чекати відповідних посувань (зрушень) і на всіх інших рівнях, аж до глобального [11].

Аналізуючи відповіді та поведінку представників молоді Білоцерківського регіону, можна віднести (згідно з поділом політичної культури на відчужену, пасивну, активну та перехідний тип – включено-пасивну [3]) близь-

ко половини молодих людей до включено-пасивного типу політичної культури (беремо до уваги бажання брати участь у громадських організаціях, налаштованість на захист своїх громадянських прав та ін.). Близько 8–10% мають потенціал для переходу в активний тип (1–2% молоді вже тепер можна віднести до активного типу). Ця частина молоді належить переважно до студентства, що підтверджує роль освіти, виховної роботи навчальних закладів у формуванні громадянської культури особистості. Близько 40% молодих людей ми відносимо до відчуженого типу, які мало цікавляться (або зовсім не цікавляться) громадськими справами, не мають чіткої політичної позиції, часто стають знаряддям маніпулювання з боку представників різних партій та беруть участь у різноманітних політичних акціях з чисто прагматичних міркувань. Тобто, на нашу думку, до компетентних громадян можна віднести до 10–12% (що є досить наближеним) молоді, а це свідчить про значні труднощі у становленні громадянського суспільства в Україні.

Низький рівень сформованості в українців громадянської компетентності підтверджують дані „Європейського соціального дослідження“ (2005 р.). Хоча зацікавленість політикою у членів українського суспільства є найвищою в Європі (19,9% громадян дуже цікавляться політикою, а 43,9% взагалі цікавляться), але для 35% складно і дуже складно скласти власну думку про політичні питання, а 41,5% важко визначити, чи є для них це складним або легким (21% це зробити легко і дуже легко). Більшість українців не працює в партії чи в іншій організації (відповідно 96% і 96,4%), проявляє низьку активність у діалозі з владою. До політиків, представників уряду чи місцевої влади звертається лише 8,8% громадян (не звертається – 90,7%) [5, с. 11–12, 19–20].

Підсумовуючи, слід зазначити, що громадянська компетентність особистості є важливим чинником розвитку українського суспільства, становлення його як громадянського, тому її формування (насамперед у молоді) потребує цілеспрямованих зусиль як влади (центральної та місцевої), так і широких кіл громадськості.

1. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/81534>
2. Безрукова О.А. Громадянсько-політична соціалізація юнацтва регіону (на прикладі м. Запоріжжя) : автореф. ... канд. соціол. наук. / О.А. Безрукова. – К., 2006.
3. Галкин А.А. Индивид и гражданское общество: российская специфика / А.А. Галкин // <http://viperson.ru/wind.php?ID=286924&soch=1>
4. Гера Р.Д. Формирование гражданско-правовых компетенций школьников в современных общественно-политических и социальных условиях. / Р.Д. Гера // Образование в современной школе. – 2005. – № 4. – С. 25–31.
5. Головаха Є. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. / Є. Головаха, А. Горбачик, Н. Паніна. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2006.
6. Даль Р.А. Проблемы гражданской компетентности / Роберт А. Даль // <http://www.politnauka.org/library/teoria/dahl.php>
7. Зорина Т. Гражданская компетентность школьника / Т. Зорина // <http://www.den-zadnem.ru/page.php?article=147>
8. Ирхин Ю.В. Социология культуры : учеб. / Ю.В. Ирхин. – М. : Экзамен, 2006.
9. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розитку української державності : постановою Президії АПН України. – К., 2000.
10. Корнієнко В.О. Політичний ідеал: проблеми еволюції та втілення в умовах сучасного суспільного розвитку : автореф ... доктора політ. наук. / В.О. Корнієнко – К., 2002.
11. Меморандум „Актуальные задачи гражданского образования России“ : итоговый документ Всерос. науч.-практ. конф. „Актуальные задачи гражданского образования России“, Санкт-Петербург, 25–28 сент. 2002 г. <http://www.un-museum.ru/news/Memo1.htm>
12. Мюнклер Х. Гражданская компетентность. / Херфрид Мюнклер // <http://www.academy-go.ru/Site/GrObsh/Publications/Munkler1.shtml>
13. Озерова С.А. Формирование гражданской компетентности на уроках общественных дисциплин. / С.А. Озерова // www.diplomplus.ru/doc/stat/stat33.doc
14. О гражданском образовании учащихся общеобразовательных учреждений Российской Федерации : письмо Минобразования РФ от 15 янв. 2003 г. № 13-51-08/13 // www.regadm.tambov.ru/oiv/obraz/documenty/1obchee_obr/36.rtf
15. Подлесная Ю.Е. Гражданская компетентность в современном обществе: политологические аспекты формирования и развития : автореф. ... канд. полит. наук / Ю.Е. Подлесная. – М., 2006.
16. Прохоров Е. Должны ли журналисты думать о формировании гражданской культуры населения? / Е. Прохоров // http://www.tolerance.ru/biblio/mi/1_prohovor.html
17. Снігур Л.А. Психологія становлення громадянськості особистості. Автореф ... докт-ра психол. наук / Л.А.Снігур. – К., 2005.
18. Степаненко В. Громадянське суспільство в Україні: проблеми інституціоналізації / В.Степаненко // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 7. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. – С. 320–341.
19. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В.А. Сухомлинский. – 2-е изд. – К. : Рад. шк., 1987.